

Instrukcja do opracowania programu nauczania z etyki

Autor: Karolina Gruchalska-Matuszak

Od września 2017 roku obowiązuje nowa podstawa programowa do etyki dla klas 1,4 oraz 7 szkoły podstawowej. W najbliższych latach reforma oświaty obejmie kolejne klasy szkoły podstawowej. Jednocześnie na rynku wydawniczym brakuje nowoczesnych programów oraz materiałów dydaktycznych do nauki tego przedmiotu. W związku z tym zachęcamy nauczycieli prowadzących zajęcia etyki do opracowywania programów nauczania, które pozwolą realizować założenia nowej podstawy w sposób przyjazny i atrakcyjny dla uczniów, a także dostosowany do specyfiki szkoły. Poniższy schemat stanowi propozycję ramową programu oraz zawiera wskazówki dla wszystkich osób, które chciałyby napisać własny program.

1. Metryczka

W tej części programu powinny znaleźć się następujące informacje:

- imię, nazwisko autora (autorów) programu (doświadczenie zawodowe autora programu, zapis, do kogo należą prawa autorskie),
- nazwa programu,
- typ szkoły i etap edukacyjny, dla którego przewidziany jest program, np.:

Jan Nowak

.....(tytuł programu)

Program nauczania etyki dla klas 4-8 szkoły podstawowej

2. Założenia programu

W tej części programu zawarte są informacje dotyczące:

- liczby godzin przedmiotu (w przypadku etyki to 1-2 godzin tygodniowo, decyzję w tym zakresie podejmuje dyrektor szkoły),
- grupy uczniów, do których skierowany jest program,
- wyposażenia szkoły oraz pomocy potrzebnych do realizacji tego programu.

Ze względu na specyfikę przedmiotu warto uwzględnić informację, czy grupa, do której skierowany jest program, jest zróżnicowana wiekowo, czy jest to grupa międzyoddziałowa oraz scharakteryzować odbiorców, ich zainteresowania, potrzeby, możliwości. Podczas pisania programu należy uwzględnić specyfikę i charakter szkoły, w której będzie on realizowany oraz włączyć elementy programu Profilaktyczno – Wychowawczego szkoły.

3. Cele nauczania etyki w szkole podstawowej

Cele kształcenia określa preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (rozporządzenie MEN z dnia 14 lutego 2017 roku). Istotne informacje zawiera również komentarz do podstawy programowej etyki w szkole podstawowej. Decyzję o sposobie formułowania celów w programie podejmuje jego autor. Przykładowy sposób formułowania celów¹:

- a. program o celach operacyjnych (cele ujęte są jasno, konkretnie, można je łatwo sprawdzić), np.:

Uczeń:

- wie, jak można chronić przyrodę i angażuje się w działania na rzecz ochrony przyrody;
- rozpoznaje i nazywa wybrane emocje oraz uczucia: radość, smutek,

¹ Komorowska Hanna, *O programach prawie wszystko*, WSiP, Warszawa 1999, s. 55-56.

strach, wstręt, zdziwienie, gniew, akceptacja, duma, miłość, nienawiść, przyjemność, przykrość, poczucie szczęścia, poczucie wstydu, poczucie winy, zazdrość² ;

b. program o celach nieoperacyjnych (formułowanie celów ogólnych, czyli o charakterze poznawczym, afektywnym, orientacyjnym. Nie każdy z tych celów musi być przełożony na konkretne umiejętności), np.:

- kształtowanie postawy szacunku wobec przyrody oraz umiejętności angażowania się w działania na rzecz jej ochrony,
- kształtowanie umiejętności rozpoznawania i nazywania wybranych emocji oraz uczuć.

4. Treści nauczania

Szczegółowe treści nauczania zawarte w programie muszą być powiązane z podstawą programową. Ważne jest, by koncentrowały się wokół następujących problemów:

- I. Elementy etyki ogólnej.
- II. Człowiek wobec innych ludzi
- III. Człowiek wobec siebie.
- IV. Człowiek wobec przyrody.
- V. Człowiek a świat jego wytworów.
- VI. Człowiek wobec Boga (Sacrum).
- VII. Wybrane problemy moralne.
- VIII. Elementy historii etyki (do wyboru).

Wszystkie treści z podstawy programowej muszą znaleźć się w programie.

Pisząc program, nauczyciel powinien uszeregować treści pod względem, np.: przydatności, trudności, przyswajalności treści oraz ich atrakcyjności dla uczniów. Kryteria gradacji zależą od autora programu. Powinien on jednak w programie uzasadnić swoją decyzję.

² Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła Podstawowa, Etyka.

5. Sposoby osiągnięcia celów oraz metody i formy ich realizacji

Zajęcia z etyki ze względu na specyfikę przedmiotu łączą w sobie zarówno treści z zakresu filozofii, jak i praktyczny aspekt życia społecznego. Specyfiką przedmiotu jest także integracja międzyprzedmiotowa. Nauczyciel podejmuje problemy z zakresu przedmiotów przyrodniczych, humanistycznych, społecznych, mówi o zjawiskach, które wiążą się z moralnością. W związku z tym warto uwzględnić różnorodne metody i formy pracy, aby dzięki ich zastosowaniu możliwa była realizacja celów zawartych w podstawie programowej, a więc: rozwijanie refleksyjności i wrażliwości aksjologicznej ucznia, kształtowanie postawy szacunku, otwartości, współdziałania i odpowiedzialności³. Służą temu np.: metoda projektu, gry dydaktyczne, eksperymenty, a także wszelkie graficzne prezentacje omawianego problemu (mapy myśli, drzewka decyzyjne i inne). Szczególnie wartościowe w tym względzie wydają się techniki dramowe, które pozwalają na stworzenie szczególnych więzi między nauczycielem a uczniami, a jednocześnie wyzwalają chęć twórczego działania i zdobywania wiedzy. Poprzez ich zastosowanie rozwijamy samodzielność i aktywność uczniów, kształtujemy ich wrażliwość emocjonalną, wyobraźnię i kreatywność, a przede wszystkim umożliwiamy dzieciom przeżycie sytuacji i spojrzenie na nią z innego punktu widzenia. Przykładowe techniki dramowe: gorące krzesło, rzeźba, poza, retrospekcja, płaszcz eksperta, aranżacje przestrzeni, etiudy dramowe i inne. Kolejnym ważnym aspektem jest zwrócenie uwagi w opracowywanym programie na kształcenie językowe poprzez stawianie uczniów w roli osób dyskutujących, wypowiadających się, argumentujących, biorących udział w dialogu oraz stwarzanie takich sytuacji podczas zajęć, które będą sprzyjały kształtowaniu tolerancji i umiejętności poszanowania godności drugiego człowieka poprzez wysłuchanie go oraz akceptację różnorodnych poglądów. Służą temu różne rodzaje dyskusji, np.: dyskusja sokratejska, kazuistyczna, debata oksfordzka, Konstancka Metoda Dyskusji nad Dylematem, czy Storytelling.

³ Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła Podstawowa, Etyka.

W praktyce nauczyciel etyki koncentruje się bardziej na umiejętnościach ucznia niż na wiedzy teoretycznej. Sprzyjać temu będzie bezpieczna atmosfera zajęć bez nadmiernej rywalizacji i walki o oceny. Warto podkreślić, że nie ma nowoczesnych podręczników etyki na poziomie szkoły podstawowej, w związku z tym nauczyciel posiada dużą autonomię w doborze materiałów dydaktycznych, tekstów kultury. Daje to szansę na rozwój warsztatu pracy nauczyciela. Ważne, aby ilustrować problemy moralne przykładami z życia (np.: wykorzystywać sytuacje opisane w czasopiśmie, mediach społecznościowych, podane przez uczniów) oraz tekstów kultury (obejranych spektakli, krótkich filmów zamieszczonych na stronach internetowych Niniateki (<http://ninateka.pl>), Filmoteki szkolnej (<http://www.filmotekaszkolna.pl>) etc.

Bogatą bazą materiałów zawierają strony internetowe oraz portale przeznaczone dla nauczycieli etyki np.: "Etyka w szkole" (www.etykawszkole.pl), Stowarzyszenie Edukacji Filozoficznej "Phronesis" (<http://phronesis.org.pl>) czy "Etyka dla każdego" (<http://etykadlakazdego.blogspot.com/search/label/filozofowanie%20z%20dziećmi>). Inną wartościową propozycją są książki *Lekcje etyki w szkole. Gimnazjum* Wydawnictwa Academicon, Lublin 2015, oraz *Kierunek wartości. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki*, Wydawnictwo IF UAM, Poznań 2016. Obie publikacje opracowano w taki sposób, aby stanowiły dla nauczyciela materiał do wykorzystania podczas zajęć, dostosowany każdorazowo do możliwości percepcyjnych uczniów. Kolejną propozycją do pracy na lekcjach etyki mogą być gry: *Story cubs*, *Dixit*, *Czarne historie*, *Samotnik*, *Bingo!*, *Poker kryterialny*, memory tematyczne, gry planszowe oraz inne związane z tematyką zajęć. Aby umożliwić uczniom współpracę, stworzyć płaszczyznę do dialogu, dyskusji i wspólnego działania, można też zachęcić ich do tworzenia gier w ramach lekcji. Gry budzą ciekawość, zwiększają atrakcyjność zajęć, a przez to motywację uczniów do pracy.

6. Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów

Zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dn. 3 sierpnia 2017 roku

§ 12. *Ocenianie bieżące z zajęć edukacyjnych ma na celu monitorowanie pracy ucznia oraz przekazywanie uczniowi informacji o jego osiągnięciach edukacyjnych pomagających w uczeniu się, poprzez wskazanie, co uczeń robi dobrze, co i jak wymaga poprawy oraz jak powinien dalej się uczyć.* Specyfika przedmiotu powoduje, że większość kompetencji (np.: empatia, wrażliwość, moralność) trudno jest poddać ocenie, dlatego nauczyciel przede wszystkim powinien podawać uczniowi informację zwrotną dotyczącą jego udziału w zajęciach, aktywności, zaangażowania w dyskusję, projekt, czy inne wspólne działania, współpracy w zespole, przygotowania materiałów do zajęć, samodzielności myślenia. Kryteria oceny muszą być dostosowane do Wewnętrzznego Systemu Oceniania obowiązującego w danej szkole.

7. Uwagi końcowe

Jak czytamy we wnioskach i rekomendacjach dla nauczycieli: "Planowanie i realizowanie zajęć z etyki wymagają od nauczyciela daleko idącej autonomii w wyborze zadań edukacyjnych i metod ich realizacji, dostosowanych do wieku uczniów oraz ich możliwości intelektualnych, emocjonalnych i społecznych. Swoistość etyki jako przedmiotu nieobowiązkowego powoduje, że nauczyciel tego przedmiotu powinien mieć na uwadze, iż w prowadzonych przez niego zajęciach mogą uczestniczyć uczniowie w różnym wieku i o zróżnicowanej wiedzy etycznej⁴". Pisząc więc program nauczania etyki, warto mieć to na względzie.

⁴ Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła Podstawowa, Etyka.

8. Bibliografia

Biorąc pod uwagę brak podręczników do etyki, warto wypisać w przygotowywanym programie teksty kultury, z których nauczyciel będzie korzystał w trakcie realizacji programu. Lista może być uzupełniana i modyfikowana. Przykłady książek i filmów (propozycje dotyczą różnych etapów edukacyjnych):

Książki

1. Beręsewicz Paweł, *Czy wojna jest dla dziewczyn?* Wydawnictwo Literatura, Łódź 2010.
2. Brenifier Oskar, *Dobro i zło, co to takiego?*, Wydawnictwo Zakamarki 2013.
3. Brenifier Oskar, *Uczucia, co to takiego?* Wydawnictwo Zakamarki 2013.
4. Brenifier Oskar, *Życie, co to takiego?* Wydawnictwo Zakamarki 2013.
5. Brenifier Oskar, *Ja, co to takiego?* Wydawnictwo Zakamarki 2014.
6. Cali Davide, Bloch Serge, *Wróg*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2014.
7. Cali D., Bloch S, *Wielka historia małej kreski*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2015.
8. Chmielewska Joanna, *Dwoje ludzi*, Media Rodzina, Poznań 2014.
9. Chmielewska Joanna, *O tych, którzy się rozwijali*, Media Rodzina, Poznań 2013.
10. Chmielewska Joanna, *Pamiętnik Blumki*, Media Rodzina, Poznań 2011.
11. Chrzanowska Joanna Maria, Płaziak-Janiszewska, Alina, Matyjasek, Agata, Mroczkiewicz Paweł, Myrcik Katarzyna, *Lekcje etyki w szkole. Gimnazjum*, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2015.
12. Drossel-Jórdeczka Zofia, Gruchalska - Matuszak Karolina, Lewandowska Aleksandra, Maćkowiak Agata, Matyjasek Agata, Ograbek Monika, Piechowiak-Marcinkowska Kamila, Płaziak-Janiszewska Alina, Wojtkowiak Paulina, Zachciał Mateusz, *Kierunek wartości. Inspiracje metodyczne nie tylko dla nauczycieli etyki*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2016.
13. Durkheim Émile, *Wybór pism*, [w:] Jerzy Szacki, *Durkheim*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1964.
14. Elbruch Wolf, *Gęś, śmierć i tulipan*, Hokus-Pokus, Warszawa 2008.

15. Gawryluk Renata, *Teraz tu jest nasz dom*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2016.
16. Heller Gab, *Czy można przekonać olbrzymów?*, Fundacja Batorego, Lublin 2017.
17. Huxley Aldous, *Nowy wspniany świat*, Muza SA, Warszawa 1997
18. Jędrzejewska-Wróbel Roksana, *Florka, z pamiętnika ryjówki*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2006.
19. Jędrzejewska-Wróbel Roksana, *Maleńkie Królestwo królowy Aurelki*, Wydawnictwo Bajka, Warszawa 2009.
20. Kasdepke Grzegorz, *Powrót Bartusia, czyli co to znaczy... po raz drugi*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2012.
21. Kołakowski Leszek, *13 bajek z królestwa Lailonii dla dużych i małych oraz inne bajki, Opowiadanie o zabawkach dla dzieci*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2015.
22. Kotowska Katarzyna, *Jeż*, Wyd. Media Rodzina, Poznań 2010.
23. Krajewska Monika, *Mój młodszy brat*, Media Rodzina, Poznań 2009.
24. Krzyżanek Joanna, *Dobre maniery, czyli savoir-vivre dla dzieci*, Wydawnictwo Publicat, Poznań 2012.
25. Lagercrantz Rose, Eriksson Eva *Moje szczęśliwe życie*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2014.
26. Lindenbaum Pija, *Pudle i Frytki*, Zakamarki, Poznań 2017.
27. Majchrzak Beata, *Opowieść o błękitnym psie*, [w:] *Najpiękniejsze opowieści. Cała Polska czyta dzieciom*, Wydawnictwo Publicat, Poznań 2015.
28. McKee David, *Elmer Słoń w kratkę*, tłum. Dominika Dominów Wydawnictwo Papilon, Poznań 2014.
29. McKee David, *Elmer i Róża*, tłum. Dominika Dominów, Publicat, Poznań 2015.
30. McKee David, *Elmer i motylek*, tłum. Maria Szaft, Publicat, Poznań 2015.
31. McLuhan Marshall, *Zrozumieć media*, [w:] red. Eric McLuhan, Frank Zingrone, Marshall McLuhan. *Wybór tekstów*, tłum. Ewa Różalska, Jacek M. Stokłosa, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
32. Michniewicz Tomek, *Samsara. Na drogach, których nie ma*, Wydawnictwo Otwarte, Kraków 2010.
33. Nilsson Moni, *Tsatsiki i mamuska*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2014.

34. Nilsson Moni, *Tsatsiki i Retzina*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2013.
35. Nilsson Moni, *Przygody w Raju* (cała seria)Wydawnict Zakamark Poznań 2014.
36. Nilsson Per, *Zakochałem się w Mileniu*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2016.
37. Nilsson Per, *Inny niż wszyscy*, Wydawnictwo Zakamarki, Poznań 2017.
38. Olszacki Łukasz, *Bajka o tym, jak błędny rycerz nie uratował królowny, a smok przeszedł na wegetarianizm*, wyd. Papilon, Poznań 2016.
39. Papuzińska Joanna, *Asiunia*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2017.
40. Pascal Blaise, *Myśli*, przeł. Tadeusz Boy-Żeleński, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1983.
41. Pełka Leonard, *Rytuły, obrzędy, święta*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1989.
42. Pełka Leonard, *Społeczne wymiary kultury obrzędowej*, Akademia Nauk Społecznych, Warszawa 1989.
43. Piątkowska Renata, *Wszystkie moje mamy*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2014.
44. Piątkowska Renata, *Hebanowe serce*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2017.
45. Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne*, przeł. H. Sobieraj, Muchomor, Warszawa 2004.
46. Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, przeł. M. Braunstein, M. Krasicki, Muchomor, Warszawa 2012.
47. Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne. Opowieści mędrca Sofiosa*, przeł. M. Braunstein, M. Krasicki, Muchomor, Warszawa 2016.
48. Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?* , przeł. M. Braunstein, M. Krasicki, Muchomor, Warszawa 2015.
49. Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne. Świat mitologii*, przeł. M. Braunstein, M. Krasicki, Muchomor, Warszawa 2016.
50. *Pismo Święte. Stary i Nowy Testament*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2006.
51. Platon, *Dialogi*, Tower Press, Gdańsk 2000. Platon, *Państwo*, przeł. W. Witwicki, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2003.

52. Seneka, *Myśli*, Unia Wydawnicza „Verum”, Warszawa 1999.
53. Strzałkowska Małgorzata, *Raj na Ziemi, czyli Rady nie od parady*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012.
54. Szegedi Katalin, *Lenka*, Wydawnictwo Namas, Poznań 2010.
55. Wilczyński Janusz, *O królowie, która chciała jeździć koparką*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011.
56. Ziemię Krzysztof, *Niepokonani*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2013.
57. *12 ważnych opowieści*, Wydawnictwo Papilon, Poznań 2014.
58. *12 ważnych praw*, Wydawnictwo CED, Poznań 2015.

Filmy

- Siedem kobiet w różnym wieku*, reż. Krzysztof Kieślowski, Polska, 1978.
- Biegnij chłopcze, biegnij*, reż. Pepe Danquart, Francja/Niemcy/Polska 2013.
- Łapcie tę dziewczynę*, reż. Bart Freundlich, Niemcy 2004.
- Mój biegun*, reż. Marcin Głowacki, Polska 2013.
- Sekrety wojny*, reż. Dennis Bots, Holandia 2014.

Aby upewnić się, że program spełnia niezbędne wymagania, autor programu może skorzystać z pytań kontrolnych zawartych w książce Hanny Komorowskiej *O programach prawie wszystko*, WSIP Warszawa 1999, (s. 68 – 70):

Lista pytań kontrolnych

1. Czy program zawiera metryczkę informującą:
 - jakiego przedmiotu lub bloku przedmiotów dotyczy,
 - dla jakiego typu szkoły i etapu jest przygotowany,
 - dla jakiego wymiaru godzin nauki jest przeznaczony,
 - przez kogo jest opracowany,
 - kto jest właścicielem autorskich praw majątkowych.

2. Czy program zawiera informację:
 - na jakich podstawach teoretycznych się opiera,
 - jakie koncepcje pedagogiczne mu przyświecają,
 - co jest jego wyróżnikiem, a więc co czyni go programem autorskim.
3. Czy program zawiera informacje:
 - z myślą o jakich uczniach został przygotowany,
 - z myślą o jakich nauczycielach został przygotowany,
 - z myślą o jakich warunkach lokalowo-organizacyjnych został opracowany.
4. Czy program zawiera wykaz celów nauki, ze szczególnym uwzględnieniem wszystkich celów zawartych w podstawie programowej, celów dodatkowych, uzupełniających w stosunku do podstawy.
5. Czy program zawiera wykaz treści nauczania ze szczególnym uwzględnieniem:
 - wszystkich treści kształcenia wymienionych w podstawie programowej,
 - treści dodatkowych, niewymienionych w podstawie, lecz spójnych z ową podstawą i wymienionymi w niej celami.
6. Czy program nauczania zawiera informacje:
 - jak osiągać cele nauczania,
 - jakie stosować metody, formy, techniki i środki nauczania,
 - jakie materiały nauczania (podręczniki, książki pomocnicze) najlepiej wspomogą osiągnięcie założonych celów.
7. Czy program zawiera informacje:
 - jak przedstawiają się założone osiągnięcia uczniów,
 - jaką proponuje procedurę oceniania uczniów w toku kontroli bieżącej (wspierającej) i globalnej (całościowej),
 - jakie są kryteria tej oceny,
 - jakie są sposoby i narzędzia tej oceny.
8. Czy program zawiera informacje:
 - jak można go modyfikować w zależności od sytuacji dydaktycznej,
 - jak przedstawiają się przykładowe zajęcia prowadzone według tego program,
 - jak przedstawiają się przykładowe techniki oceniania czy też całe teksty.

Do proponowanego schematu programu dołączono przykładowe scenariusze zajęć.

Bibliografia:

1. Komorowska Hanna, *O programach prawie wszystko*, WSIP, Warszawa 1999.
2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego do szkoły podstawowej.
Etyka.